

Світлій пам'яті видатного вченого
Бориса Михайловича МІРКІНА
(16.07.1937 – 09.08.2017)

9 серпня 2017 р. на 81-му році життя перестало битися серце видатного, всесвітньо відомого російського вченого – засновника уфимської геоботанічної школи, доктора біологічних наук, професора, члена-кореспондента Академії наук Республіки Башкортостан, Заслуженого діяча науки Російської Федерації і Республіки Башкортостан, професора кафедри екології Башкирського державного університету, головного наукового співробітника Уфимського Інституту біології РАН Бориса Михайловича Міркіна.

Він народився 16 липня 1937 року в м. Уфа в родині службовців. У 1959 р. закінчив Казанський державний університет, де на кафедрі геоботаніки працювали учні видатного вченого А.Я. Гордягіна та збереглися традиції його школи, зокрема з розвитку кількісних методів аналізу рослинності. Б.М. Міркін в аспірантурі навчався на кафедрі ботаніки Ленінградського державного університету, по закінченні якої успішно захистив кандидатську (1963), а згодом – докторську

дисертацію (1972). З 1970 р. керував створеною ним лабораторією геоботаніки Інституту біології АН Республіки Башкортостан (Росія). У 1971–1975 рр. неодноразово очолював радянсько-монгольські біологічні експедиції АН СРСР і АН МНР, в яких брав участь академік Є.М. Лавренко. Борис Михайлович здійснив численні експедиції на території Росії – у Західний Сибір, дельту Волги, долину Амуру, охопив своїми долідженнями Середню Азію, Україну.

Науковими інтересами Б.М. Міркіна були геоботаніка, класифікація рослинності, теорія сукцесій, антропогенна трансформація рослинності. Величезною його заслугою є створення уфимської геоботанічної школи, яка і понині залишається найбільш авторитетною в Росії та знаною за її межами. Метою її роботи є розроблення питань в галузі фітоценології, динаміки й класифікації рослинності, моделювання організації фітоценозів. Розвинуті тут ідеї та особливо наукова діяльність Бориса Михайловича отримали високі оцінки авторитетних учених. Зокрема Роберт Макінтош – визначний американський еколог – за розробку теорії класифікації рослинності назвав Б.М. Міркіна "екологом філософії і метаекологом". Багато часу Б.М. Міркін приділяв вихованню молодого покоління вчених. Він підготував 20 докторів і 70 кандидатів наук, а його учні – працюють також й в Україні, створили власні школи.

Б.М. Міркін опублікував самостійно та у співавторстві понад 1500 наукових праць, більшість з яких надрукована в вітчизняних і зарубіжних журналах. Він є автором понад 40 монографій, а також підручників для вищої та середньої школи. Серед його книг особливе місце займає "Наука о растительности" (1998), в якій вчений розглядає історію та сучасний стан науки про рослинність – міждисциплінарного наукового комплексу, що досліджує відношення рослин і умов середовища різних рівнях організації. В книзі детально представлені основні концепції вивчення рослинності на рівні виду, популяції, рослинного угруповання та інфраценотичних

фітохорій. Основою аналізу теорії науки про рослинність є континуалізм, полівергентно-конвергентна модель розвитку та побудова шкал явищ усіх рівнів у просторі й часі. Книга з доопрацьованими Борисом Михайловичем окремими розділами двічі була перевидана та отримала найвищу оцінку міжнародних наукових товариств, зокрема Міжнародної асоціації науки про рослинність (International Association for Vegetation Science, IAVS).

Борис Михайлович був членом редколегій багатьох міжнародних наукових журналів, зокрема "Folia geobotanica et phytotaxonomica", відповідальним редактором і членом редколегій періодичних видань екологічного і геоботанічного профілю країн колишнього СРСР, виступав рецензентом монографічних видань. Декілька відомих зарубіжних монографій були перекладені російською мовою за участі Бориса Михайловича, зокрема всевітньо відома робота Р. Уйттекера "Сообщества и экосистемы" (1980).

Борис Михайлович був яскравим представником колективу вчених, які стали активними учасниками процесу подолання ізоляції радянської геоботаніки і сприяли її інтеграції у світову науку в другій половині минулого сторіччя. За словами багатьох, це була фактично революція вітчизняної фітоценології. Саме завдяки Борису Михайловичу була опублікована перша в колишньому СРСР монографія "Классификация растительности", зроблена за методом Браун-Бланке. А проведена у 1980 р. Всесоюзна нарада з класифікації рослинності започаткувала колективне усвідомлення про необхідність переходу на принципи еколого-флористичної класифікації, яку Борис Михайлович влучно назвав "синтаксономічним есперанто". В Уфі проходили стажування десятки спеціалістів-геоботаніків. Сам Борис Михайлович проводив для них численні семінари, читав лекції з питань класифікації рослинності. Його доповіді збирали великі аудиторії і проходили в атмосфері гострих дискусій, предметом яких були аналітичні аспекти переваг еколого-фізіономічної та еколого-флористичної класифікацій. Матеріали таких обговорень друкувалися в наукових журналах з різними оцінками, не завжди доброзичливими. У ювілейному мемуарному виданні Бориса Михайловича "Острова архипелага "Память" (2007) він писав, що дискусії – це незмінний атрибут наукового товариства і мають проводитися в стилі

плюралізму, а суспільство вміло користуватися інструментом конвенціоналістських погоджень про, за вдалим висловлюванням ученого, "тимчасові істини". Цікаво відзначити, що тепер прибічники названих класифікацій майже не дискутують, а, навпаки, обидва підходи отримали розвиток, що лише наближає їх, а не роз'єднує.

На теренах України Борис Михайлович був знаний як великий вчений і ентузіаст впровадження новітніх методів геоботанічних досліджень. Саме завдяки його енергії і наполегливості в Україні вперше отримав поширення міжнародний метод еколого-флористичної класифікації рослинності. Так, на початку 80-х рр. минулого сторіччя Борис Михайлович провів у Києві декілька семінарів та практичних занять з даного методу. Від того часу тривав його постійний науковий зв'язок з українськими ботаніками. Результатом творчої співпраці стали численні публікації колективних робіт у провідних вітчизняних і зарубіжних періодичних виданнях, присвячених питанням синаксономії, методології та актуальних питань розвитку геоботаніки. Друком вийшло декілька колективних монографій. У співавторстві з провідними українськими вченими А.М. Гродзинським і Ю.А. Злобіним опублікований перший у колишньому Радянському Союзі "Словарь-справочник по агро-фитоценологии и луговедению" (1991). У ньому представлено необхідний мінімум агрофітоценологічних, лукознавчих, фітоценологічних і загальноекологічних відомостей, що дозволяють орієнтуватися в сучасних екологічних підходах до вирощування різних сільськогосподарських культур, і в раціональній системі використання та поліпшення природних і сіяних кормових угідь. Ця робота є продовженням напряму біологічної дисципліни – агроекології, яку заснував ще на початку ХХ ст. Л.Г. Раменський та яка отримала широкий розвиток і практичне впровадження. Під керівництвом Бориса Михайловича очолюваний ним колектив ґрунтознавців і агрономів розробив концепцію екологічного імперативу сільського господарства Республіки Башкортостан, в основу якого були покладені накопичені теоретичні й практичні знання з продуктивності кормових угідь, урожайності різних травосумішей лучно-степових угруповань, динаміки рослинності пасовищ тощо. В публікаціях з цього напряму Борис Михайлович розвинув уявлення про параметри стійкості

"сестайнінгу" агроєкосистем і вперше показав роль в ній біотичного різноманіття.

Борис Михайлович зробив вагомий внесок не лише у теорію класифікації рослинності та світову синтаксономію, а й в розробку кількісних методів у геоботаніці, полімодельної концепції природи фітоценозів, у теорію й практику збереження біорізноманіття. В проблематиці охорони біорізноманіття вчений обґрунтував на принципах міжнародних стандартів теорію та концепцію системи природоохоронних територій Республіки Башкортостан. Він розробив новий напрям досліджень – класифікацію водоростей-макрофітів і ціанобактерієво-водоростевих ценозів з використанням флористичних критеріїв.

Протягом багатьох років напруженої наукової діяльності Борис Михайлович багато уваги приділяв екологічній освіті, постійно друкуючи в періодичних виданнях статті з цього питання. Спільно зі своєю дружиною та неодмінним співавтором більшості його наукових праць підготував понад десяток підручників і посібників для учбових закладів.

Борис Михайлович завжди відрізнявся пристрасною в дослідницькій роботі та великим умінням захопити своїми ідеями і об'єднати спеціалістів різних напрямів ботаніки. Володіючи палкою зацікавленістю в розвитку ботанічної науки, невичерпною енергією і талантом ученого світового рівня, Борис Михайлович постійно підтримував всіх, хто прагнув зробити свій внесок у науку. Його природна обдарованість, широка ерудиція, глобальне мислення залишаються зразком школи життя і плідотворної праці для колег і учнів – послідовників наукових ідей Бориса Михайловича. Широке коло інтересів, феноменальна наукова інтуїція, лекторська майстерність, педагогічний талант і успішність керівника завжди приваблювали всіх, хто працював і спілувався з ним. Це особливо стосується широкого загалу молоді, яка виросла на ідеях Бориса Михайловича Міркіна і нині прагне

наслідувати багаті прояви яскравої особистості Бориса Михайловича.

Борис Михайлович належав до плеяди вчених, яких відзначали внутрішня свобода, глибока порядність, гостре відчуття справедливості й наполегливості у відстоюванні власної точки зору. Він був сильною людиною. Протягом останніх 30 років боровся з важкою хворобою, але зміг вибудувати своє життя таким чином, щоб вона не заважала головному у його житті – науці. У своїх листах він ніколи не скаржився на здоров'я. Навпаки, завжди знаходив влучні афоризми успішної боротьби з нею.

Портрет Бориса Михайловича буде неповним, якщо не згадати про його дивовижний характер, фонтануючий і завжди доречний гумор, а також численні і надзвичайно яскраві висловлювання з нагоди різноманітних подій. Багато з них можна знайти на сторінках вже названого мемуарного видання "Острова архіпелага "Пам'ять", наприклад: "ніщо так не зміцнює дружбу, як спільна публікація", "писати рецензії на роботу потрібно, оскільки крім ознайомлення з нею, є надія отримати її в подарунок", "будь-який результат потрібно доводити до наукової спільноти" та ін.

У своїх спогадах Борис Михайлович відзначав велике захоплення та любов до класичної музики, яке виникло ще в юнацькі роки. Він був пристрасним філофоністом і володів солідною колекцією записів класичної музики. Закоханий в оперне мистецтво, протягом багатьох років виступав музичним критиком, написав понад 500 статей на музичні теми. Більше 40 років Борис Михайлович вів у Башкирському державному університеті "Клуб любителів оперної музики". Він мав добрий голос – тенор, знав багато пісень і оперних партій, які прекрасно виконував.

Світла пам'ять про Бориса Михайловича Міркіна – видатного вченого, прекрасного педагога, громадського діяча, чуйну, добру і душевну людину – назавжди збережеться у серцях всіх, хто його знав і працював із ним.

Д.В. ДУБИНА